

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Вучэбныя праграмы па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» для V–VII класаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання [Электронны рэсурс]. – 2019. – Рэжым доступу: https://adu.by/images/2017/08/up_Bel_mova_5-7kl.pdf. – Дата доступу: 02.04.2019.
2. Колас, Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў : апавяданні, вершы, байкі, казкі / прадм. І. М. Саматы; падрыхт. тэкстаў Т. Р. Строевай. – Мінск: Маст. літ., 2007. – 182 с.
3. Колас, Я. Збор твораў. У 20 т. Т. 15. П'есы. Метадычныя распрацоўкі / рэд. тома Т. С. Голуб; падрыхт. тэкстаў і камент. А. І. Шамякінай; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, – 2011. – 791 с.
4. Міцкевіч, К., Тэнін, В. Мэтодыка роднай мовы. – Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1930. – 164 с.
5. Міцкевіч, К. Мэтодыка роднас мовы. – Менск, 1926. – 139 с.
6. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Фонд Р–205. Опісь № 3. Ед. хр. 8062. № 10.
7. Скіба, В. Як зрабіць інтэграваны ўрок цікавым: вучэб.-метадапама. – Мінск: МДАЛ, 2008. – 94 с.
8. Сяліцкая, А. Як бышчам зляцелі з карціны Шагала або Адасобленыя дапасаваныя і ведапасаваныя азначэнні – урок беларускай мовы з апорай на культуралагічны кампанент (8 клас) // Сёмы конкурс метадычных распрацовак педагагічных работнікаў Рэспублікі Беларусі. – 2012.
9. Цвяткоў, Л. Рэцэнзія // Асвета. – 1926. – №4. – С. 170–171.

УДК 373.2

Н. С. Старжынская, Д. М. Дубініна (Беларусь, г. Мінск)

ЯКУБ КОЛАС ПРА МАСТАЦКУЮ ЛІТАРАТУРУ ДЛЯ ДЗІЦЕЙ ДАШКОЛЬНАГА ЎЗРОСТУ

Анаталія. У артыкуле раскрываюцца педагагічныя погляды Я. Коласа на ролю мастацкай літаратуры ў выхаванні дзіцяці і яго натрабаванні да дзіцячай кнігі і дзіцячага чытання.

Ключавыя словы: дзеці дашкольнага ўзросту, мастацкая літаратура, мова, дзіцячае чытанне, нацыянальная самасвядомасць.

Праблема літаратурнай адукацыі дзяцей дашкольнага ўзросту з цягам часу не перастае быць актуальнай. Гэта звязана з тым, што ў працэсе літаратурнай адукацыі адбываецца паступовае культуралагічнае выхаванне дзіцяці, фарміраванне яго нацыянальнай самасвядомасці, авалодванне вобразнай мовай мастацкіх твораў. Асноўнай мэтай літаратурнай адукацыі выступае выхаванне кваліфікаванага чытача, які валодае культурным кругаглядам і ўласцівай яму чытацкай самастойнасцю.

Беларускі педагог і паэт Якуб Колас бачыў прызначэнне літаратуры ў вобразным пашырэнні і паглыбленні ведаў дзіцяці, развіцці ў яго высокамаральных пачуццяў, фантазіі, узбагачэнні лексікона, у выпрацоўцы добрага эстэтычнага густу.

На працягу ўсёй сваёй недагагічнай дзейнасці ён шмаг і нагхнёна пісаў для дзяцей. Вострая зацікаўленасць пісьменніка да асобы дзіцяці, да яго ўнутранага свету, паважлівыя адносіны да дзіцінства сталі дамінантай не толькі яго педагагічнай, але і літаратурнай творчасці.

Кнігі Якуба Коласа сталі падручнікамі жыцця для многіх пакаленняў чытачоў. Яны і сёння служаць задачам гуманістычнага і патрыятычнага выхавання дзіцяці. У педагагічных аргыкулах, публіцыстычных выступленнях і ў мастацкіх творах для дзяцей Якуб Колас паўстае перад намі як мастак слова; як чалавек, якога клапоціць лёс падростаючага пакалення; як настаўнік, які ўсім сэрцам імкнецца, каб дзеці раслі адукаванымі і выхаванымі.

Педагагічныя погляды беларускага паэта, яго патрабаванні да дзіцячай кнігі і дзіцячага чытання мелі шмат агульнага з патрабаваннямі В. Р. Бялінскага, К. Д. Ушынскага, Л. Талстога, якія найважнейшай рысай новай рэалістычнай дзіцячай літаратуры лічылі народнасць.

Якуб Колас добра ведаў жыццё і псіхалогію беларускага народа, яго мову і фальклор. Беларускія песні, казкі, загадкі, прыказкі і прымаўкі былі для яго ўзорам высокага паэтычнага і педагагічнага майстэрства. Як усе вядомыя дзіцячыя пісьменнікі, Якуб Колас вучыўся ў народа ўменню гаварыць з дзецьмі. Ён разумеў, што дзецям патрэбна спецыфічная кніжка – яркая, цікавая, напісаная даступнай прыгожай мовай, з дакладным зразумелым дзецям пазнавальным зместам.

Прагрэсіўныя погляды аўтара на ролю кнігі ў выхаванні дзіцяці, авалоданне яго роднай мовай былі адлюстраваны ў кнізе для чытання, па якой маглі б вучыцца дзеці. Такой кнігай стала «Другое чытанне для дзяцей беларусаў», выданае ў Пецярбургу (1909 г.).

Ідэя стварэння гэтай кнігі ўзнікла ў Якуба Коласа ў той перыяд, калі ён працаваў настаўнікам у паўлегальнай школе ў Смалярні каля Стоўбцаў. У вядомай ступені імкненне стварыць такую кнігу-хрэстаматыю тлумачылася і тым, што на той час у выдавецтве «Загляне сонцэ і ў наша ваконцэ» ўжо быў выданы «Беларускі лемэнтар, або Першая навука чытання» К. Каганца і «Першае чытанне для дзетак беларусаў», падрыхтаванае Цёткай. Якуб Колас хацеў, па яго асабістых словах, працягнуць гэты прыгожы пачатак. Такім чынам, выданне «Другога чытання для дзяцей беларусаў» – гэта заканамерная з'ява ў развіцці педагагічнай думкі ў Беларусі. Кніга была прызвана садзейнічаць першапачагоўму выкладанню беларускай мовы ў народных школах. Разлічаная на дзяцей маладога школьнага ўзросту і пабудаваная ў выглядзе хрэстаматыі, яна давала цікавы матэрыял для навучання і з'явілася абагульненнем вопыту

вастаўніцкай працы пісьменніка. Коласаўская чытанка для другога года вучання ў Беларускай школе ўяўляла сабой арганічнае спалучэнне паэзіі дыдактыкі, вобразнага і рацыянальнага адлюстравання свету.

Кніга была створана пад непасрэдным уплывам знакамітых твораў К. Д. Ушынскага «Детский мир», «Родное слово», Л. М. Талстога «Азбука», «Новая азбука», Т. Р. Шаўчэнкі «Букварь южнорусский».

Чытанка Якуба Коласа для дзяцей прасякнута ідэямі народнасці і гуманізму. Кніга складалася з сямі раздзелаў, у якіх выразна, даступнай мовай былі дадзены маляўнічыя апісанні роднай прыроды, праўдзiва адлюстраваны родныя краявіды. Яркія пейзажныя замалёўкі, апавяданні пра жыццё вясковых дзяцей, казкі, вершы, змешчаныя ў кнізе, былі прызначаны выхоўваць у чытачоў любоў да роднага краю, да прыроды, да чалавека, садзейнічаць абуджэнню ў іх пачуцця нацыянальнай годнасці.

Як выдатны педагог і метадыст, Якуб Колас лічыў паэтычныя творы найбольш удалым матэрыялам для выхавання дзяцей. Ён неаднаразова адзначаў, што вершаваныя творы найбольш дзейсна ўплываюць на свядомыя пачуцці дзяцей, крышталізуюць іх душу, развіваюць фантазію, уяўленні, узбагачаюць мову. Большасць вершаў у кнізе «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» – пейзажныя. У вершах даюцца яркія замалёўкі розных пор года: вясны, лета, восені і зімы; у іх, нібы ў малюнках, адлюстраваны адпаведныя фарбы і нагрой кожнай пары года.

Адным з важных жанраў дзіцячай літаратуры, які ў большай ступені садзейнічае разумоваму, маральнаму і эстэтычнаму выхаванню дзяцей, развіццю іх творчага мыслення, Якуб Колас лічыў казку. Менавіта таму адзін з раздзелаў чытанкі ўключае адзінаццаць беларускіх народных казак. Апрацоўваючы народныя казкі для дзяцей, пісьменнік-педагог імкнуўся наблізіць іх да дзіцячага ўспрымання, а таму скарачаў апісанне, умаццяў дзеянне, уключаў дыялогі. У кнізе змешчаны такія казкі, як «Два маразы», «Леў і воўк» і інш., якія і сёння ўваходзяць у прыкладны пералік мастацкіх твораў для чытання дзецям дашкольнага ўзросту вучэбнай праграмы дашкольнай адукацыі.

У змест кнігі Якуб Колас уключаў і праявічныя пейзажныя замалёўкі, якія вызначаюцца асаблівай прыгажосцю і маляўнічасцю. Пры гэтым кожнай пары года ў чытанцы прысвечаны асобныя цыклы замалёвак. Я. Колас маляўніча апісвае, як пачынаецца тая ці іншая пара года, якія новыя прыкметы з'яўляюцца ў ёй, як яна ўваходзіць у сілу і як змяняецца даступнай. Пейзажныя замалёўкі настолькі эмацыянальна насычаныя і прэжна-пранікнёныя, што, па меркаванні спецыялістаў, іх больш правільна аднесці да вершаў у прозе. Якуб Колас у замалёўках дае магчымасць

дзеям уволю налюбавацца характвом роднай зямлі і таксама, як і ў вешах, але больш шырока, дэталёва знаёміць іх з адметнасцямі і асаблівасцямі роднай прыроды.

Ажыўляюць матэрыял чытанкі мастацкія вобразы дзяцей, якія жывуць на ўлонні прыроды. Кожны дзіцячы характар створаны паэтам з веданнем асаблівасцей дзіцячай псіхікі, у кожным мастацкім вобразе паэт знаходзіць нешта адметнае, своеасаблівае. Менавіта таму гэтыя вобразы дзяцей, якія ходзяць у ягады, грыбы, сябруюць, часам сварацца, так добра запамінаюцца чытачам.

Настаўнік па прафесіі, Якуб Колас разумеў, што літаратура павінна вырашаць не толькі адукацыйныя задачы, але і выпрацоўваць у дзяцей самастойнае мысленне, абуджаць іх фантазію, творчую думку.

Коласаўская чытанка ў многім прадвызначыла развіццё і ўмацаванне ў беларускай дзіцячай літаратуры прынцыпаў гуманізму, народнасці. Воньт Якуба Коласа – педагога, які так ярка выявіўся ў «Другім чытанні», – і зараз павучальны для тых, хто імкнецца сваімі творамі дзейсна ўплываць на фарміраванне ў юных чытачоў пачуцця прыжосці, высокіх духоўных і маральных якасцей.

Гэарэтычныя меркаванні Якуба Коласа наконт мастацкай літаратуры для дзяцей і сёння надзвычай каштоўныя. Яны дапамагаюць зразумець спецыфіку дзіцячай літаратуры, яе асноўныя прынцыпы і задачы. Якуб Колас падкрэсліваў, што ў дзіцячыя гады, у перыяд першапачатковага фарміравання светапогляду і характару чалавека, літаратура мае найбольшае выхаваўчае значэнне, бо менавіта ў гэты перыяд дзеці вызначаюцца асаблівым чутцём да пытанняў праўды і добра, што адлюстроўваюцца ў розных жанрах мастацкай літаратуры.

У падручніку «Методыка роднай мовы» Якуб Колас, у прыватнасці, пісаў, што чытанне пашырае круггляд дзіцяці, узбагачае душу вобразамі і думкамі. Чытанне з'яўляецца важнай крыніцай для развіцця мовы дзяцей, іх эстэтычнага выхавання. Яно ўзбагачае фантазію новымі вобразамі, даючы дзецям разнастайныя перажыванні, выходзіць іх ад хуст да прыгожага, паэзіі і мастацтва.

На думку Якуба Коласа, вялікае значэнне для выхавання дзяцей мае вывучэнне класічнай літаратуры. Ён рашуча выступаў супраць тых педагогаў, якія сцвярджалі, што класічнай літаратуры не месца ў пачатковай школе, што яна недаступная дзецям, а таму яе трэба замяніць дзіцячай белетрыстыкай. Якуб Колас сцвярджаў, што асаблівасць класічнай літаратуры ў тым і заключаецца, што яна даступна кожнаму ўзросцю, што кожны ўзрост чэрпае з яе свой змест і знаходзіць водгук на сваг

запатрабаванні. Ён адзначаў, што пры кожным новым прачытанні гэтыя творы адкрываюць чытачам «усе новыя думкі, настроі, пачуцці, ідэі... і трэба як найраней прышчапляць дзецям любасць да гэтых пісьменнікаў. А гэтая любасць дасягаецца толькі чытаннем» [3, с. 494].

Слушнымі з'яўляюцца думкі педагога наконт таго, што ў праграму па літаратуры неабходна ўключыць не толькі вывучэнне высокамастацкіх твораў пісьменнікаў, але і азнаямленне з іх жыццёвым і творчым працхам, грамадскай дзейнасцю (з улікам узроставых асаблівасцей). Што тычыцца выбару тэкстаў, то пераважнае месца, па меркаванні Якуба Коласа, павінны займаць творы дзіцячай літаратуры, напісаныя роднымі пісьменнікамі.

Пры гэтым:

«1) твор павінен быць цікавым для дзяцей, каб выклікаць у іх ахвоту да чытання;

2) калі артыкул навуковага характару, ён павінен даваць трывалыя і складныя веды;

3) калі артыкул мастацка-палітычны, то ён павінен закранаць удзяцей лепшыя струны іх, развіваць успагаднасць, гагоўнасць стаяць за грамадзянскія ідэалы. Ён павінен выхоўваць спачуванне, маральную чуласць;

4) выбраны матэрыял для чытання не павінен даваць дзецям гатовага вываду» [3, с. 403].

Гэтыя меркаванні Якуба Коласа, на нашу думку, маюць рацыю і адносна азнаямлення дзяцей з мастацкай літаратурай ва ўстановах дашкольнай адукацыі.

У адпаведнасці з высокай ацэнкай адукацыйнага і выхаваўчага значэння дзіцячага чытання Якуб Колас адзначае, што матэрыял павінен быць літаратурна правільным у адносінах да мовы [3, с. 397]. Родная мова валодае асаблівым культуратворчым патэнцыялам, стварае умовы для асобнага развіцця, духоўна-маральнага ўдасканалення дзяцей і педагогічных работнікаў устаноў адукацыі. У гэтым праяўляецца ўнікальнасць мовы як базіснага элемента культуры. На нацыянальна-культурнай функцыі мовы заснаваны лінгвакультуралагічны падыход да навучання мове, які забяспечвае, з аднаго боку, «уваходжанне ў нацыянальную і сусветную культуру ў працэсе авалодання маўленнем на беларускай мове, а з другога – авалоданне беларускай мовай на аснове спасціжэння нацыянальнай культуры.

Пры гэтым тэксты для навучання патрэбна выкарыстоўваць як працывапастаўныя, так і вершаваныя. Вершаваны матэрыял, на думку Якуба Коласа,

заўсёды прызнаваўся карысным для мастацкага выхавання дзяцей. Гэта звязана з тым, што, апроча свайго зместу, ён вызначаецца сваёй формай і той музыкальнасцю, якой адрозніваецца вершаваная мова.

Вядома, якую восгрую і цяжкую барацьбу давялося весці савецкім пісьменнікам, педагогам у 20-я гады супраць прыхільнікаў тэорыі аб шкоднасці і непатрэбнасці казак для дзяцей. Якуб Колас быў насялядоўнікам тых мастакоў слова, якія бачылі ў народных казках выдатныя якасці, і шмат увагі аддаваў іх публікацыям.

У мастацкай творчасці для дзяцей Якуб Колас заўсёды кіраваўся прынцыпамі, якія выказваў у тэарэтычных і метадычных працах. Створаныя ім казкі, вершы і паэмы, аповесці, разнастайныя сваёй праблематыкай, багатыя на яскравыя вобразы, мастацка-выяўленчыя сродкі, сведчаць аб глыбокім пранікненні пісьменніка ў дзіцячую псіхалогію, умённі пісаць цікава і займальна на самыя важныя і актуальныя тэмы.

Тэарэтычныя меркаванні Коласа-педагога надзвычай каштоўныя для беларускай дзіцячай літаратуры. Яны дапамагаюць зразумець спецыфіку літаратуры для дзяцей, яе асноўныя прынцыпы і задачы.

Сваёй педагогічнай дзейнасцю, сваімі пудоўнымі мастацкімі творамі Якуб Колас і сёння вучыць настаўнікаў разумець і любіць родную беларускую мову і літаратуру, дапамагае выхоўваць падростаючае пакаленне.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Александровіч, С. Х. Пуцявіны роднага слова: Праблемы развіцця беларускай літаратуры і друку другой паловы 19–20 ст. – Мінск, 1971. – 247 с.
2. Колас, Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў. – Пб.: 1910. – 112 с.
3. Колас, Я. Методыка роднай мовы // Зб. тв.: у 14 т. – Мінск, 1976. – Т. 12. – С. 313–506.

УДК 372.461

Н. С. Старжынская (Беларусь, г. Мінск)

ЯКУБ КОЛАС – ЗАСНАВАЛЬНІК АЙЧЫННАЙ МЕТОДЫКІ РАЗВІЦЦЯ МАЎЛЕННЯ ДЗЯЦЕЙ

Анотацыя. У артыкуле разглядаецца распрацаваная Якубам Коласам метадычная канцэпцыя навучання дзяцей беларускай мове. Паказваецца ўплыў поглядаў паэта і педагога на сучасныя падыходы да метадыкі развіцця беларускага маўлення дзяцей.

Ключавыя словы: Якуб Колас, дашкольная адукацыя, пачатковая адукацыя, навучанне роднай мове.

Народны паэт Беларусі Якуб Колас унёс значны ўклад у абарону беларускай мовы і нацыянальнай школы. У аснове яго асветніцкай дзейна-